

МАЙЧИНИЯТ ЕЗИК И КУЛТУРА В ДЕТСКАТА ГРАДИНА – БАЗА ЗА ИНТЕРКУЛТУРЕН ДИАЛОГ

Христо Кючуков, Методи Илиев, Стефан Тихомиров

1. Увод

Детската градина има изключително важна роля за цялостното когнитивно развитие на децата. Изследвания на различни автори (Х. Стивънсън, Т. Паркер, А. Уилкинсън, Б. Бонво и М. Гонзалез, 1978) доказват, че децата, които посещават детска градина, респективно училище, се развиват по-пълноценно в сравнение с децата, които не ги посещават. Организираното образование подпомага и процеса на преминаване от конкретно към абстрактно мислене, подтиква децата към използване на думи и символи като инструмент за изразяване на идеи и за разрешаване на проблеми.

Още през 60-те години на ХХ в. се появяват изследвания, които показват влиянието на организираното образование при изпълнението на тестове за интелигентност. Същите тестове, администрирани с деца, които не посещават детска градина, са изпълнение незадоволително (У. Шмид, 1960). Други изследвания с тестове на Ж. Пиаже показват същите резултати – предучилищното и училищното обучение влияе върху по-доброто изпълнение на тестовете (Дж. Брунер, Р. Олвер и П. Грийнфилд, 1966).

У нас този вид изследвания за съжаление липсват, така както липсват изследвания и за влиянието на майчиния език в детската градина върху цялостното когнитивно развитие на ромските деца.

Целта на настоящата статия е да покаже резултати от научно изследване с ромски деца, обучаващи се в интегрирана детска градина, в която ромският език и култура се използват като средство за обогатяване на детската личност и служат като база за интеркултурен диалог.

2. Ролята на майчиния език и култура за когнитивното развитие на децата в предучилищна възраст

Л. Макгии и Д. Ричгелс (2003) в обширно изследване за ограмотяване, определят семейството и общността като рискови фактори в успешното ограмотяване на децата в началните класове. Една голяма част от децата на малцинствата идват от семейства с нисък социално-икономически статус. Социално-икономическият статус (СИС) се из-

числява на базата на общия семеен доход и нивото на образование и заетостта, която имат родителите. Той има акумулативен ефект върху успеваемостта на децата в училище. Децата от семейства с нисък СИС, които се учат в училища (детски градини) с висок процент деца, които идват от семейства с нисък СИС, показват ниски резултати на всички тестове. Децата, които живеят в семейства с нисък СИС и се обучават в детски градини/училища с деца с нисък СИС са в много голям риск за училищна успеваемост.

Как да предпазим децата от този риск? Един от начините е въвеждането на различни методи и форми на работа, като например интеркултурното обучение от много ранна детска възраст, особено в онези детски градини, в които се обучават деца от смесен етнически произход и деца с различен СИС.

Интеркултурното образование се оказва много важен инструмент в социализацията на децата с различен етнически произход и с различен СИС. В съвременната детска градина деца с нисък СИС могат да бъдат както деца на малцинствата, така и деца на мнозинството и в този смисъл реален риск за училищна неуспеваемост съществува както при едните, така и при другите деца. Един от основните компоненти на интеркултурното образование е майчиният език и в англоезичната литература се отделя изключително важно място на майчиния език на децата на малцинствата като фактор, променящ атиюдите към децата с различен етнически произход. От друга страна, майчиният език развива когнитивните способности на децата и намалява риска от училищна неуспеваемост. Ф. Гонзалез (1983) ясно разграничава преподаването на майчиния език и култура само на децата на малцинствата (което авторът нарича *ethnic studies* – етнически изследвания) от преподаването им на всички деца в групата или класа (което авторът нарича *multicultural education* – мултикултурно образование). Преподаването на майчиния език и култура само на деца с малцинствен етнически произход не води до създаването на база за интеркултурен диалог. И обратно – когато малцинственият език и култура се преподават на всички деца, тогава децата от мнозинството могат да оценят културата и езика на малцинството като значими. Гонзалез доказва това чрез експериментално изследване, в което всички деца изучават испански език и мексиканска култура в билингвална класна стая, в училища в Тексас. Наред с това обаче, авторът изследва със специални тестове как мултикултурното образование влияе върху когнитивното развитие на децата в смесения клас. В друга контролна група, в която децата са също със смесен етнически произход, такова мултикултурно образование не се провежда и децата показват по-ниски резултати на тестовете за когнитивно развитие.

3. Анализ на ситуацията

Приемаме идеите на Ф. Гонзалез (1983) като база за наше експериментално изследване в български условия – в детска градина, в която се учат деца ромчета, които говорят в домашни условия ромски език, ромчета, които говорят в домашни условия турски език и българчета. До започването на експеримента учителките са забранявали на децата да говорят друг език освен български в детската градина. Периодично – веднъж или два пъти в годината в детската градина се отбелязват някои празници на ромите – 14 януари – Ромската нова година, 8 април – Световния ден на ромите. Но дейности, свързани с ромската култура и език, по време на занятията, които да имат систематичен характер не са провеждани.

Предложената експериментална програма има за задача, да проследи как въвеждането на ромския език и култура ще повлияят на когнитивното развитие на всички деца. Веднъж седмично с децата в експерименталната детска градина се провеждат занятия, в които се разучават приказки, стихотворения и песни на ромски език, децата разказват и пеят. Във всяка възрастова група в детската градина има ромскоговорящи и турскоговорящи ромчета и българчета. Условно тази градина ще наречем Експериментална детска градина (ЕДГ)

В друга детска градина, която има приблизително същия състав ситуацията е същата: групите са смесени по етнически състав (ромчета, турчета и българчета), на децата не им се разрешава да говорят в детската градина ромски и турски. В стаите, където се провеждат занятията на децата елементи от ромската и турската култура липсват, по време на занятията един два пъти през годината се провеждат занятия за ромската или за турската култура. Занятия на майчиния език на децата не се провеждат. Условно тази градина ще наречем Контролна детска градина (КДГ).

Населените места и детските градини няма да бъдат споменати в изследването поради етични съображения.

4. Процедура

В изследването са включени деца от 2, 3 и 4 възрастови групи в двете детски градини, като броят на децата е равен – по 10 деца в група. В една възрастова група има деца, които са с ромски, с турски и с български произход

Тестовете които използвахме с децата са Еднословен експресивен и Еднословен перцептивен тест. Наред с това с децата бе проведена анкета за

това какво знаят за ромската култура и традиция. Тестовите не са стандартизирани за българските условия. Те са адаптирани от английски език и у нас се използват за първи път. В този смисъл изследването не претендира за представителност, а по-скоро то има пилотен характер.

Получените резултати се анализират количествено и качествено.

5. Резултати

Получените резултати ще представим на входно и изходно равнище отделно за Експерименталната и за Контролната група. В експерименталната група между входно и изходно ниво се работи с децата усилено за културата на ромите (водят се занятия на ромски език с всички деца, на които занятия се четат приказки, стихотворения на ромски и които се превеждат на български, учат се ромски песни, говори се за различните празници). В Контролната група с децата се работи по традиционната методика и внимание на ромския език и култура не се обръща.

А. Тестване

5.1. Входно ниво

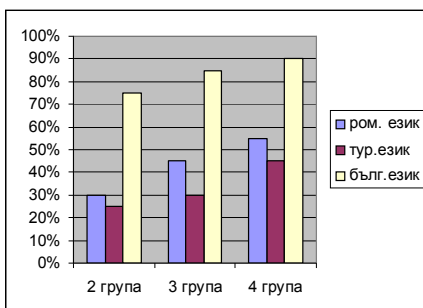
Експериментална група

5.1.1. Експресивен тест

При този тест от децата се изисква да назовават имената на различни предмети и животни на майчин език и на български език. Децата се тестват първо на български език а след няколко дни и на майчин език. Броят на айтемите за отделните възрастови групи е различен и с нарастването на възрастта съответно нараства и броят на айтемите.

На фигура 1 са дадени резултатите от входно ниво и както се вижда децата показват много по-добри резултати при тестването на български език отколкото на майчините си езици – ромски и турски.

Фигура 1. Резултати от експресивния тест на входно равнище (ЕГ)

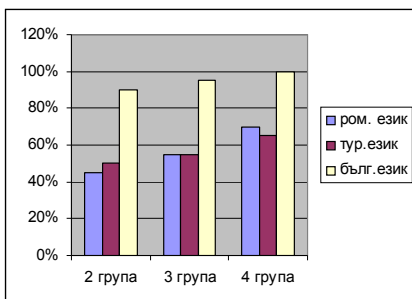

5.1.2. Перцептивен тест

При изпълнението на перцептивния тест, който е тест за разбиране, от децата се изисква да посочат предмет или животно, които се назовават от експериментатора. Тук отново тестването най-напред е на майчиния език, а след няколко дни и на български език.

Получените резултати се анализират и става ясно, че и тук резултатите на децата са по-добри на български език и по-ниски на майчините езици (фигура 2). Като сравним изпълнението на експресивния тест за продуциране на реч с този за разбиране на реч (перцептивния тест), става ясно, че децата по-добре разбират реч на майчиния си език, отколкото да продуцират реч на майчиния си език. Изпълнението и на двата теста на български език показват много високи резултати.

Фигура 2. Резултати от перцептивен тест на входно равнище (ЕГ)

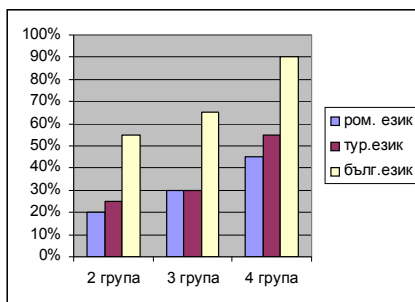
Контролна група

5.1.3. Експресивен тест

Процедурата за тестване на децата бе спазена и при децата от Контролната група (КГ). Децата най-напред се тестват на майчините си езици, а след няколко дни и на български език.

Както се вижда от фигура 3 и децата от Контролната група имат почти еднакви резултати с децата от Експерименталната група. И тук децата имат по-добри резултати на български език отколкото на майчините си езици. С нарастването на възрастта, нарастват съответно и знанията на децата както на майчин, така и на български език.

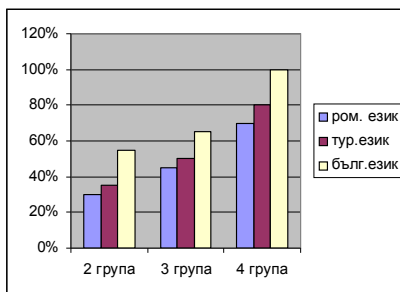
Фигура 3. Резултати от експресивния тест на входно равнище (КГ)

5.1.4. Перцептивен тест

И при перцептивния тест децата от Контролната група, както и децата от Експерименталната група имат приблизително еднакви резултати. И тук децата се справят по-добре с изпълнението на теста на български език и показват по-ниски резултати на майчин език. Това добре е показано на следващата фигура 4.

Фигура 4. Резултати от перцептивен тест на входно равнище(КГ)

5. 2. Изходно ниво

На изходно равнище процедурата се повтаря и същите групи изследвани деца се тестват със същите тестове. Разликата между групите се състои в това, че в ЕГ с децата се водеха веднъж седмично занятия на ромски език и разглеждане на литературни произведения от ромския приказен и песенен

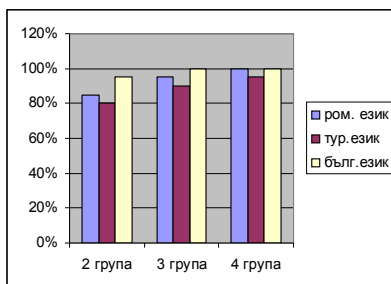
фолклор, докато в Контролната група такива занятия не се провеждаха. В КГ обучението се водеше по традиционната методика.

Експериментална група

5.2.1. Експресивен тест

На фигура 5 са дадени резултатите на децата от ЕГ при изпълнението на експресивния тест. Както се вижда от фигурата, знанията на децата по майчин и по български език се доближават. С нарастването на възрастта се забелязва и подобряване на резултатите.

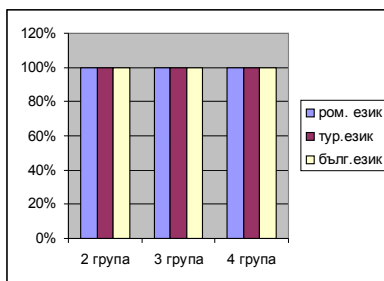
Фигура 5. Резултати от експресивния тест на изходно равнище (ЕГ)

5.2.2. Перцептивен тест

При изпълнение на перцептивния тест се вижда, че и при трите групи се постига пълно разбиране на това, което се показва и задава като въпроси на децата както на майчин, така и на български език. Това ясно личи от фигура 6.

Фигура 6. Резултати от перцептивен тест на изходно равнище (ЕГ)

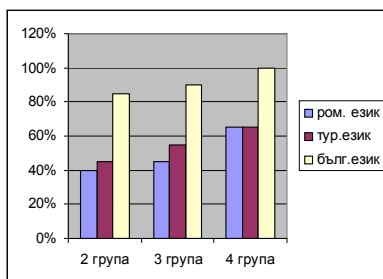

Контролна група

5.2.3. Експресивен тест

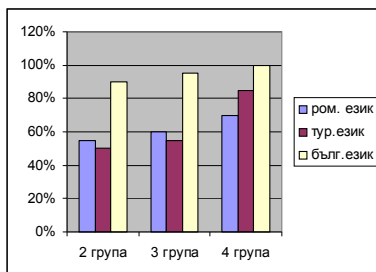
Резултатите на Контролната група при изпълнение на експресивния тест са дадени на следващата фигура 7. Както се вижда от фигурата резултатите на децата са отново по-добри на български език и сравнително по-ниски на майчин език. В тази група занятия по майчин език не се провеждаха, както не се говореше и за ромската култура и традиции.

Фигура 4. Резултати от експресивен тест на изходно равнище (КГ)

5.2.4. Перцептивен тест

При изпълнение на перцептивния тест отново в КГ се вижда, че децата имат по-добри резултати на български, отколкото на майчин език. Тук резултатите са малко по-добри от резултатите при експресивния тест, но все още много по-ниски на майчин език в сравнение с резултатите на български език.

Б. Анкетиране

С децата и от експерименталната, и от контролната групи се проведе и устна анкета, като отговорите на децата бяха записват на диктофон, след което транскрибирани и анализирани. Анкетата съдържа 5 въпроса: *Какво знаеш за ромите? Какво знаеш за тяхната история, култура и традиция? Важно ли е да говорим в детската градина за ромите? Имаш ли приятели роми? Искаш ли да учиш приказки и песни на ромски език?* Тук ще представим отговорите на децата таблично и ще ги анализираме качествено и количествено.

Входно ниво

Оказва се че на входно ниво децата и от двете групи (ЕГ и КГ), онова което знаят за ромите са стереотипните представи за тях: *лоши, крадат, крадат деца, имат въшки, играят с уличните кучета...* Децата и от трите етнически групи не знаят нищо за историята, културата и традициите на ромите, но мислят, че е важно да се говори в детската градина за тях

На въпроса *Имаш ли приятели роми?* българчетата отговарят по следния начин:

	2 група		3 група		4 група	
	да	не	да	не	да	не
ЕГ	25%	75 %	30%	70 %	38 %	62%
КГ	32%	68 %	40%	60 %	45%	55%

На същия въпрос турчетата отговарят по следния начин:

	2 група		3 група		4 група	
	да	не	да	не	да	не
ЕГ	30%	70%	34 %	66%	40%	60%
КГ	37%	73%	42%	58%	45%	55%

Следващият въпрос бе свързан с изучаването на ромски приказки и песни в детската градина. Интересното е това, че и в Експерименталната и в Контролната група по-голямата част от децата изразиха желание да изучават ромски приказки и песни (87% в ЕГ и 72% в КГ).

В продължение на три месеца всички деца в Експерименталната група изучаваха ромски приказки, песни и стихчета, като ромските текстове се превеждаха и на български език. Ромчетата учеха текстовете на ромски и

български език, българчетата и турчетата на български език. Песните се учеха и от турчетата, и от българчетата на ромски език като се използва сборник с детски песнички (Хр. Кючуков, 2001).

В Експерименталната група децата имаха седмично веднъж занятия, в които се запознаваха с историята, традициите и културата на ромите, като за целта студенти роми се подготвяха по определена тема и поднасяха информацията на децата. Педагогическият състав на Експерименталната детска градина бе много позитивно настроен към всичко това и окуражаваха децата да учат приказките, песните и стихчетата, както и самите учителки и възпитателки се учеха от студентите, които водеха занятията с децата. Средната продължителност на занятията бе по 20 минути, но при някои теми се налагаше да се удължат занятията и достигаха до 30 минути.

Исходно ниво

В края на изследването анкетата с децата бе повторена. В отговорите на децата от ЕГ личеше промененото отношение към ромите и ромските деца, докато в КГ стереотипните представи за ромите не бяха променени.

На въпроса *Имаш ли приятели роми?* българчетата отговарят по следния начин:

	2 група		3 група		4 група	
	<i>да</i>	<i>не</i>	<i>да</i>	<i>не</i>	<i>да</i>	<i>не</i>
ЕГ	84%	26 %	87%	23 %	96 %	4%
КГ	30%	70 %	45%	55 %	50%	60%

На същия въпрос турчетата отговарят по следния начин:

	2 група		3 група		4 група	
	<i>да</i>	<i>не</i>	<i>да</i>	<i>не</i>	<i>да</i>	<i>не</i>
ЕГ	80%	20%	86 %	24%	92%	8%
КГ	33%	77%	44%	56%	48%	52%

Както се вижда от горните таблици при българчетата и турчетата от ЕГ процентното съотношение е променено в сравнение с входното равнище. В края на изследването децата българи и турци, които имат приятели роми, са значително повече от българчетата и турчетата в КГ. Това определено показва промененото отношение към ромските деца, в резултат на занятията по ромски език и култура.

6. Изводи

От така направеното изследване става ясно, че в Експерименталната група, в която се водят допълнителни занятия по майчин ромски език се подобрява и повишава разбирането и продуцирането на реч на майчиния език, докато в Контролната група такова подобряване на речта на майчиния език при децата билингви няма. От друга страна, седмичните занятия за ромския език и култура водят до промяна в отношението на българчетата и турчетата към ромчетата. Те са много повече приеми в ЕГ в края на изследването, отколкото в началото.

Онова, което е от изключителна важност обаче е, че ромските деца подобряват знанията си върху ромския език благодарение на седмичните занятия по ромски език. До момента на провеждане на изследването знанията на децата на български език бяха високи, но това бяха механично научени думи и названия на предмети на български език и много често децата не можеха да обясняват смисъла на използваните думи. Това ясно подсказва, че децата не владеят добре българския език, защото не разбират това, което ги питат. Разбирането е един от основните фактори в съвременната психолингвистика за когнитивното развитие на децата билингви. Разбирането на речта на втория/официалния език и умението смислено да се продуцира реч на него се обуславя в изключително голяма степен от нивото на развитост на майчиния език на детето. Знанията на майчиния език и знанията на български език дават общото когнитивно ниво на детето. От това какво е общото когнитивно ниво на детето зависи и неговият училищен успех в началното училище. При децата билингви, когато механично се знаят думи на български език, но тяхното значение не се знае и не се разбира, определено децата изостават и в усвояването на втория език, защото нямат добре развит първи език като база. А това определя и цялостното когнитивно развитие на детето билингва.

В американската психолингвистична литература се говори за „отнемаш“ и „прибавящ“ билингвизъм. При „отнемашия“ билингвизъм от децата се изисква да забравят майчиния си език, а при прибавящия – децата еднакво добре владеят и майчиния и официалния език. Последните са и балансираните билингви и те са онези, които имат по-високо когнитивно развитие. В българската детска градина (респ. в българското начално училище) се работи единствено по посока на „отнемашия“ билингвизъм, но за съжаление практиката доказва, че при отнемашия билингвизъм децата не могат да постигнат високи резултати на български

език, защото нямат добра база на майчиния си език. Това е и една от причините за ранното отпадане на децата роми от училище.

Ако искаме наистина децата роми да имат успех в детската градина и в началното училище, трябва да помислим сериозно за това какви нови научни изследвания са необходими за мястото на майчиния език и как трябва да променим методиката на езиковото обучение, за да може децата роми да постигнат по-добро цялостно езиково и когнитивно развитие.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. *Kjučukov, X.* Amari Romani Lumja. 3 kotor. Sofia: IKTUS, 2001.
2. *McGee, L. and Richgels, D.* Designing Early Literacy Programs. Strategies for at-risk Preschool and kindergarten children. NY: The Guilford Press, 2003.
3. *Stevenson, H. et al.* Schooling, Environment, and Cognitive Development: A cross-cultural study. Chicago: Monographs for the Society for Research in Child Development, 1978.

МАЙЧИНИЯТ ЕЗИК И КУЛТУРА В ДЕТСКАТА ГРАДИНА – БАЗА ЗА ИНТЕРКУЛТУРЕН ДИАЛОГ

ХРИСТО КЮЧУКОВ, МЕТОДИ ИЛИЕВ, СТЕФАН ТИХОМИРОВ

Резюме

Настоящата статия представя резултати от научно изследване проведено с деца роми (говорещи ромски език), българи и роми (говорещи турски език), формиращи Експерименталната група (ЕГ) и деца роми, българи и турци, формиращи Контролна група (КГ). В ЕГ с всички деца се водят веднъж седмично занятия за ромския език и култура. В КГ децата се обучава по традиционната методика. На входно ниво децата и от двете групи показват стереотипно отношение към ромските деца, а знанията им по български език са по-добри, от колкото знанията им на майчин ромски език. В края на изследването децата от ЕГ показва по-добро отношение към ромските деца и повишени знания на ромските деца по майчин ромски език. Високите знания на български и на майчин език показват по-добро когнитивно развитие, необходимо за успешно обучение в началните класове.

THE MOTHER TONGUE AND CULTURE AMONG KINDERGARTEN CHILDREN
– BASIS FOR INTERCULTURAL DIALOG

HRISTO KYUCHUKOV, METODI ILIEV, STEFAN TIHOMIROV

Summary

The paper presents results from a study with Roma, Bulgarian and Turkish kindergarten children. Two groups of children are investigated – Experimental group (EG) and Control group (CG). With the children from the EG once per week Romani language lessons were organized and with the children from KG these kind of lessons were not organized. Both groups of children were tested at the beginning and on the end of the experiment. At the beginning both groups show the same results – much higher knowledge in Bulgarian and very little knowledge in Romani language. On the end of the experiment the children from EG show much higher results in Romani and in Bulgarian and the Bulgarian children have positive attitudes towards Roma children. In KG the results on the end of the study are the same as at the beginning. The importance of Romani language as a mother tongue is very important, because it shows the cognitive development of the bilingual children.